

Els escriptors i el Congrés de 1906

Carles Miralles

El I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, celebrat l'octubre de 1906, és un fet històric altament rellevant. Per a la història de la llengua catalana, és, en efecte, un fet rellevant l'aplec a Barcelona de persones d'arreu del domini interessades per la llengua i de persones enteses de fora del domini que, pel fet de participar-hi i pel que hi aportaren, confirmaven que es podia parlar del català com d'una llengua romànica amb identitat pròpia i amb una tradició, de conreu escrit i literari i viva, que l'avalava.

Com que el català es trobava en condicions de llengua no oficial o supeditada arreu del seu domini, i doncs també en el lloc on se celebrava el Congrés, la ciutat llavors més important d'aquest domini, la celebració en si del Congrés és un fet objectivament rellevant, en termes històrics, perquè era una manera de cridar l'atenció sobre la voluntat —dels organitzadors i dels congressistes i de les terres d'on provenien; i també de la ciutat on tenia lloc, que així manifestava la seva disponibilitat com a cap i casal— de començar a situar el català entre les llengües de cultura d'aquell moment. El Congrés, alhora que traspuava que no tots els qui manifestaven aquesta voluntat estaven ben d'acord sobre com aconseguir-ne l'acompliment, marcava d'una manera inequívoca, des de dins del domini, però amb l'aquiescència i col·laboració d'entesos de fora, aquesta voluntat que maldava per fer aparèixer com a empresa comuna, per damunt de les evidents diferències, de tota llei, també entre els territoris.

Començar a situar-lo entre les llengües de cultura d'aquell moment. No començar en sentit absolut,¹ sinó relativament al reconeixement del català com a llengua de cultura, en el seu domini i arreu. Els organitzadors i els participants ja comptaven que el redreç del català havia començat; la voluntat de començ que volien palesar era referida més aviat a l'establiment de la llengua: no a la seva renaixença sinó al seu afermament i consolidació. Per a nosaltres, en termes històrics, aquest establiment —ortografia, diccionari i gramàtica— va unit a l'obra de l'Institut d'Estudis Catalans i al nom de Fabra. Ja es va produir i ha estat d'una manera determinada, per a nosaltres. El Congrés de 1906 proposà parlar-ne, mirar de situar aquesta voluntat d'establiment.² Els congressistes no sabien com aniria, aquest establiment que volien, però volien que el Congrés pogués orientar-ne el procés. I, sobretot, donar fe de vida, dins i fora, d'aquesta voluntat que tenien.

El Congrés és una fita; un esdeveniment que té un rerefons, que ve després d'uns fets i es produeix en un moment determinat; els fets posteriors, no és de bon mètode deixar que interfereixin en la nostra visió del Congrés, que ens en dictin un criteri de valoració: alguns d'aquests fets posteriors poden posar-se en relació amb tendències i opinions d'alguns participants, d'altres no. Però ni el mateix Fabra del Congrés coincideix sempre amb el Fabra de després.³

Pel que fa a la literatura, pel Congrés tampoc no és gaire fàcil identificar aquest any 1906⁴ amb l'inici del Noucentisme. Bàsicament perquè és difícil percebre-hi gaire més que alguns indicis de la concepció de la literatura com a institució cultural, com a instrument de construcció nacional. S'hi veu, com en el cas de l'establiment de la llengua, una voluntat; una voluntat que es pot reconstruir, sobre la base de la política posterior noucentista, amb algunes coincidències entre diferents intervencions: significativament, però sense que cap ponent o intervinent les arribi a plantejar del tot orgànicament i programàtica. Algunes de les intervencions més senyalades enfoquen la literatura des de la creació, des de la relació entre l'escriptor i la seva llengua: la literatura és l'espai creat per l'escriptor o el lloc on es realitza el seu geni.

La situació del català no era uniforme, ni en tots els àmbits ni en tots els territoris. Un dels àmbits en què la situació del català era objectivament millor era el de la producció literària, i territorialment al Principat i a les Balears.⁵ Hi havia al darrere la represa de la Renaixença i

1. Anguera (1997).

2. Mossèn Alcover, el gran impulsor del Congrés, en deia «l'obra de restauració, reintegració y enliment d'una llengua»: PCILC (1908: 72).

3. Segarra (2005).

4. Faulí (1973).

5. «Es un espectáculo grandioso y único, per nosaltres estrangers qu'observam imparcialment y de lluny el desplegament cultural de la península ibèrica, el veure com a n'aquexa avansadíssima part d'Espanya, especialment en la regió central de Catalunya y en les Balears, se fa un progrés de cultura prudent y estable...», deia Shädel traduït per J. M. Alcover: PCILC (1908: 415, cf. 410). Casas-Carbó remarca que «en el Principat el

l'efervescència del període a cavall dels segles XIX i XX, diguem-ne el Modernisme encara imponent quan va celebrar-se el Congrés: tot plegat, un gruix francament considerable d'obra literària, arribada a la impremta, i també algunes figures d'una altura incontestable.

El fet que els escriptors en català haguessin arribat durant el vuit-cents a la impremta marca una distància entre la producció literària de la Renaixença i la dels períodes anteriors, que és en bona part manuscrita o amb una tradició impresa limitada i interrompuda; en el sentit que, en general, els autors de la Renaixença havien pogut ser coneguts i llegits, arreu del domini, i els anteriors havien romàs en l'obscuritat o l'oblit. Significa que els homes de la generació del Congrés comptaven amb una tradició literària vuitcentista relativament normal; no significa que comptessin amb una institució literària, ni en termes acadèmics ni en termes polítics, ni que veiessin tots clar que volien o que podien tenir-la.

L'existència d'alguna figura excepcional, d'altra banda, era més aviat presa com a confirmació d'un geni individual; certament, també com a motiu d'enaltiment de la llengua de tots, que havia estat l'instrument de la seva obra, però no sempre considerada com a fonament d'una literatura moderna consolidada, homologable amb les de les llengües de cultura. Hi havia Verdaguer, però hi havia una literatura catalana; salvades les distàncies que calgui, Verdaguer era comparable amb Mistral, però la literatura occitana no era abundosa, viva, inquieta i estesa com la catalana, ja en el moment de la celebració del Congrés. El Congrés mostrava la voluntat d'una literatura com la catalana d'aleshores de no ser considerada regional,⁶ tant pel volum i les característiques de la literatura vuitcentista i estrictament contemporània que podia adduir, com per alguns autors i algunes obres destacables en termes d'impacte, difusió i qualitat.

Una altra cosa era la modernitat, el repte d'estar a l'altura dels temps. El Congrés més aviat valora explícitament la literatura catalana pel que ja és, però no forja un projecte de modernitat que la consolidi com a institució. Alguna veu va plantejar, en un cas concret, que també feia part de la tradició literària de cara a la construcció de la literatura actual, triar, val a dir, escollir o deixar de banda, un autor o un altre o, dins de l'obra d'un autor, aquestes obres sí i aquestes altres no. Així, Llorenç Riber a propòsit de Verdaguer («Més que sos bramuls de

triomf del català va essent cada dia més complet» i que Mallorca, «per boca de les seves somitats intel·lectuals, se sent catalana sense dexar d'esser mallorquina»; fins i tot «el rossellonès sent vibrar la seva ànima nacional i se sent més català encara que'l català espanyol», però, en canvi, l'ànima valenciana no bat «a l'unisò» de la catalana: «aquest allunyament secular de les dues ànimes germanes», vaticina (PCILC, 1908, p. 599), «desapareixerà aviat: era propi d'un període de decadència nacional que ja fuiu...», etc. Sobre l'aportació valenciana: Ferrando (1988).

6. La majoria d'edat de la literatura catalana havia estat ja proclamada per *L'Avenç*: Valentí (1973: 156 i s., cf. 172 i s.). L'existència d'una veritable crítica literària havia de ser el senyal inequívoc que «aviat la literatura catalana no fora una literatura regional sino universal», segons Perés (1883: 104). Sobre el concepte de literatura regional a l'època del Congrés i en relació amb la ponència de Maragall: Quintana (1996: 174 i s.).

Tità qu'eixorden la caverna primitiva aont forjava, a colps de martell volcànich, les alexandrines estrofes de 'LAtlàntida', viurà immortalment sa veu de tórtora rústega qui canta dins sos versos populars y dins sa prosa angèlica banyada de rou y de lluna de pagès».⁷ Més enllà d'aquest cas, particular, però simptomàtic, algunes veus s'hi feren sentir, que permeten ser llegides, des de la nostra perspectiva, com a indicis significatius de les orientacions que aquell mateix any 1906 anava senyalant el «Glosari» de Xènius. Però, en general, el Congrés dóna per fet que ja hi ha una literatura, i important; cosa, d'altra banda, irrefutable en termes històrics. I prova que hi siguin, i hi facin sentir la veu, els escriptors més representatius. Escriptors en un sentit ampli, no limitat a la producció, pròpiament, de literatura; amb la particularitat que alguns dels que en parlen, com ara Rubió i Lluch, no en produeixen, en sentit estricte, i alguns dels que en produeixen i en parlen, com ara Costa i Llobera, que acaba de publicar un llibre tan crucial com *Horacianes*, de fet no en parlen, almenys directament.

El Congrés va tenir tres Seccions, la «Filològica-Històrica», la Literària i la Social i Jurídica. En totes es va parlar d'escriure i de literatura, i hi va haver escriptors amb obra literària, com l'esmentat Costa i Llobera o Gabriel Alomar, que van parlar de qüestions de sintaxi i normativa en la Secció de temes filològics, i altres escriptors en sentit menys estricte, com Casas-Carbó o Franquesa i Gomis, que van desenvolupar qüestions centrals per a la literatura com a institució en la Secció III. Per exemple, una qüestió crucial en aquest sentit, la de la unitat de la literatura catalana produïda en qualsevol dels seus territoris, va ser sobretot plantejada a la Secció Social i Jurídica, on Casas-Carbó va mantenir una ponència titulada «Manera com se reforçaràn y consolidaràn els vincles de solidaritat natural entre'ls pobles de llengua catalana assegurantse el pervindre de la nostra literatura».

A la Secció Literària va haver cinc ponències: «La nostra llengua en les obres literàries», a càrrec de Joaquim Ruyra; «Importància y necessitat dels estudis gramaticals per tota la literatura y especialment per la nostra», a càrrec de Gregori Artizà; «La literatura catalana, ¿ha de concedir a un dialecte determinat el predomini absolut damunt tots els altres? ¿ha de mantenir y utilitzar les diferents varietats dialectals?», exposada per Joan Maragall; «La versificació catalana», que fou tractada per Lluís Viladot, i «Necessitat urgent d'empendre el camí de la perfecció del llenguatge escrit, de la publicació de l'inventari general del idioma català format per D. Marià Aguiló y Fuster», que exposà, amb una constatació (I), que raona la urgència d'aquesta necessitat, i una proposta (II), derivada de la urgència constatada, Lluís B. Nadal.

Aquestes qüestions o temes són diferentment pertinents a la literatura; com també la manera d'exposar-les dels diferents ponents. En conjunt, s'hi podria albirar un propòsit o designi

7. PCILC (1908: 567). De fet, el seu argument és que Verdaguer va depurar poèticament la llengua popular. L'emissió de cap opinió sobre altres aspectes de la poesia de Verdaguer no li era aquí imprescindible, amb vista al desenvolupament del seu argument. Podríem doncs donar valor de presa de posició estètica, poètica (potser també ideològica), a la part negativa del judici de Riber sobre Verdaguer.

més o menys així: per una banda, necessitat —o no, o amb quina urgència?—, per al desenvolupament normal o millor de la literatura catalana, de poder comptar amb una gramàtica i un diccionari, i necessitat també de plantejar unes bases de versificació que assegurin la genuïnitat del vers català; d'altra banda, dues qüestions més generals, confiades ambdues a dos escriptors importants del Principat: la relació entre llengua i llengua literària —o la mena de llengua literària que convenia consolidar— i la relació entre els dialectes de la llengua i la llengua literària. Però, un cop llegides les defenses o ponències i les esmenes a cada una, i, encara, les altres intervencions, en la Secció Literària i en les altres, que, ni que sigui lateralment, es refereixen a la literatura, el disseny dels temes principals s'esvaeix o queda dissolt o difuminat; però, sobretot, la sensació és que, de literatura pròpiament, no se'n parlà o se'n parlà en termes marcadament personals, subjectius.

La part teòrica de la reflexió de Ruyra gira al voltant de la consideració que la cosa principal en l'obra literària és «el pensament», al servei del qual es troba la llengua i que sent envers aquesta tres «necessitats»; la primera, que concreta com a *riquesa mental*, trobar en la llengua «els signes precisos d'expressió», que evitin els perills d'«el barbarisme y la lliure invenció»; la segona, *riquesa externa o formal*, és una «necessitat fonament artística, que depèn del sentiment general del idioma y cerca la justa ponderació musical» bo i conjurant així el perill de la «formació intemperant de mots sorollosos, dels anomenats poètics», i el «vici d'un llenguatge culterà»; quant a la tercera, es tracta, «tant per la naturalesa expansiva del art com per la del llenguatge», de «la comunicació», el «desitj» de la qual, sentit per l'escriptor, dóna «al llenguatge literari la major facilitat de comunicació en l'espai y en el temps, dotantlo de condicions de *generalitat* y de *persistència*», sempre que no caigui, per aconseguir més difusió, en l'extrem d'un «llenguatge sumament vulgar» ni acabi substituint «la llengua pròpia per una altra que ofereixi més condicions de generalitat y persistència».⁸

Tot i que l'ús per Ruyra de la paraula «signe» hagi pogut fer pensar en Saussure,⁹ que contemporàniament explicava el que després seria el seu *Cours*, cal no perdre de vista que Ruyra el que ofería eren unes «consideracions»¹⁰ i no una teoria lingüística: unes consideracions en funció de la seva experiència d'escriptor. Realment hi havia pensat des del punt de vista de «trobar» els mots més escaients per a cada ocasió («els signes precisos d'expressió») i la forma sintàctica més adequada a la comunicació del «pensament» en cada cas. Per «trobar» els mots i el discurs, l'escriptor ha d'acudir «ab preferència a la parla viva», diu Ruyra. Només si en la parla no troba el mot o l'expressió convenient, que busca per a comunicar-se, li caldrà recórrer als clàssics, a la tradició literària de la llengua pròpia, que Ruyra pintorescament ano-

8. PCILC (1908: 477-484).

9. Julià (2005), 35.

10. Així en el primer títol, «Consideracions sobre'l modern català literari», que comunicà per carta (9 de gener de 1906) a J. M. Alcover: Julià (2005: 33).

mena «llenguatge antiquat». I si tampoc no l'hi trobava, aleshores serà del cas «construirlo ab arrel de la llengua mare llatina». Només com a quarta i darrera possibilitat, excepcionalment, si encara no se'n sortia, fóra lícit «emprar una forma estrangera». Contràriament al que passa sovint, que, en intentar resoldre «les deficiències del llenguatge vulgar», la familiaritat amb el castellà fa que «se salti al ordre quart, l'últim grahó».

Després, Ruyra posa exemples d'aquesta supeditació al castellà: d'ordre morfològic i sintàctic. De manera que el tema que realment planteja és si els escriptors catalans ja saben prou català i escriuen prou genuïnament o bé usen massa sovint com a solucions, lèxiques o gramaticals, les que han après en l'ensenyament oficial, pròpies de la llengua d'aquest ensenyament i no del català. I explica com creu que caldria evitar-ho. Amb dos procediments que són d'índole filològica: controlar els usos dels antics autors catalans per trobar les formes genuïnes que s'han perdut en la llengua viva o bé formar neologismes necessaris directament del llatí. Aquests dos procediments són profusament recomanats en moltes intervencions, i el primer és a la base de la insistència de molts congressistes que calia tenir editats els clàssics catalans —pensem en el títol de la comunicació de Massó i Torrents, «Conveniència de l'estudi dels nostres clàssics per la reconstitució de la llengua»— i disposar d'un lèxic tan extens com fos possible, d'un diccionari d'autoritats. I amb aquests dos procediments, no era Ruyra l'únic congressista que comptava superar la interferència del castellà. Pensem ara en el títol, ben explícit, de la comunicació de Costa i Llobera a la mateixa Secció Literària: «No hem de permetre que la llengua catalana sia esclava ni tributaria de cap altra llengua». Costa hi parla també del francès i fins planteja l'oportunitat de tenir present l'italià, amb solucions a través de les quals es pot arribar a les originàries llatines, però bàsicament de la necessitat de no calcar la sintaxi catalana sobre la castellana.

Dues qüestions semblen, doncs, manifestar-se, de fons, a més de la proclamació de la necessitat de comptar amb la documentació pertinent, a l'abast i ben feta, de la pròpia tradició literària, i d'evitar emmotllar les solucions en les que l'escriptor català té assimilades pel coneixement escolar d'una llengua com l'espanyol, que compta amb un diccionari i una gramàtica normatius, acadèmics. La primera és què cal entendre per «parla viva», si la llengua d'algun lloc en concret o la de tot arreu: la llengua literària ha de ser comuna o d'alguna contrada predominantment? La segona, fins a quin punt és imprescindible tenir una gramàtica de referència, que reflecteixi un acord sobre quins usos són genuïns i quins rebutjables, i un diccionari que, donant raó dels mots de la llengua, de com s'escriuen i què signifiquen, mostri també, per absència, els que no en són, els estrangerismes i barbarismes. A la primera qüestió havia de respondre la ponència de Maragall, clarament com a conseqüència dels canvis que, en el tracte amb els organitzadors, el poeta anà acceptant mentre hi pensava i hi treballava. A la segona havien de respondre la ponència encarregada a Artizà i la que tan escaridament presentà Nadal.

Totes dues qüestions havien de ser resoltes, per a la posteritat, per l'Institut, per Fabra i per la generació noucentista.¹¹ Prou que ho sabem. Quan enfoquem el Congrés, però, cal insistir que la situació no estava decantada encara, ni en el sentit de després ni en cap altre. En el Congrés els parers eren individuals, amb tendències observables, però allunyats de la teoria i de la praxi. Parers, o sigui opinions, en general, més que no raonaments ben documentats i fonamentats, conclusions que poguessin constituir doctrina. Perquè estaven condicionats per les mancances i les contradiccions d'una situació preacadèmica. És i era evident que una literatura moderna, a l'altura dels temps —o sigui, com a institució nacional—, necessitava una gramàtica normativa, però quan Artizà gràficament explicava que un «còdich del llenguatge» era precís perquè no hi hagués «tants caps tants barrets» i que, doncs, calia encarregar, llavors mateix, una gramàtica —i a l'Acadèmia de Bones Lletres, concretava— per resoldre el «garbuig» que «entench que fa poch favor a la serietat y organizació del nostre idioma»,¹² mossèn Alcover responia que el que no hi havia d'haver de cap manera era precipitació ni presses: ja arribaria, la gramàtica, però de moment calien estudis preliminars i formar, preferentment a Alemanya, professionals que poguessin posar fil a l'agulla. En conclusió, que el promotor del Congrés dictaminava que no n'era encara el moment. Però, en fos o no el moment —i creguem o no que al darrere d'aquest dictamen hi hagués, poc o molt, pretensions personals, possibles segones intencions—, és evident que ja n'era el moment, que s'havien de prendre decisions, donar una dimensió pragmàtica a tot aquell opinar sobre la llengua, a aquells parers basats en la bona voluntat i en l'amor a la terra o a la pàtria. En això, com en el *Diccionari*, van ser l'Institut, Fabra i els noucentistes els que van treballar des del començament amb aquest disseny pragmàtic. Al Congrés, Nadal parlava de publicar «l'inventari de la Llengua catalana format pacientment pel difunt Mestre D. Marià Aguiló y Fuster» com a «cosa de gran urgencia y com base de tot treball filològich que puga sortir de les tasques del present Congrés» i Joan Givanel, en una esmena acceptada pel ponent, hi afegia la necessitat de publicar, també, «les papeletes lexicogràfiques del mal haurat Dr. D. Joseph Balari y Jovany».¹³ Uns materials certament útils, unes aportacions dignes d'estudi i de tota consideració, però, des del punt de vista pragmàtic, pensant en l'escola¹⁴ i en la literatura com a institució, a la manera dels noucentistes, el que calia, llavors mateix, era, ja, un diccionari. Posar-s'hi amb resolució. Potser pel que fa a l'ortografia la qüestió era menys problemàtica, i era el que proposava Gabriel Alomar en la seva comunicació: «¿És indispensable pera la vida i progrés de la nostra llengua, l'unificació absoluta d'ortografia catalana?». Prendre una resolució llavors mateix i en sentit unitari.

11. Miralles (2000).

12. PCILC (1908: 485-487).

13. PCILC (1908: 500).

14. Ja Artizà, que era mestre, s'havia permès de fer notar la inadequació de la proposta des del punt de vista pràctic, i demanava, segons l'acta de la sessió (PCILC, 1908: 476), «que s'extracti l'obra d'aquests senyors, a fi de que no resulti massa complicada pera'ls qui aprenen d'escriure el català».

Ara, des del punt de vista de les obres literàries, de la qualitat artística de l'escriptura, ni una gramàtica ni un diccionari són necessaris, en sentit estricte. Sobretot, però, si posem la vista en les obres del passat, és clar. Dante escrivia ben cert en italià, quan hi escrivia, però la gramàtica que sabia era llatina i diccionari d'italià no en tenia. Més aviat ha estat la literatura la que els ha fet possibles, els diccionaris. I d'això, de literatura, quan es va celebrar el Congrés n'hi havia, com és palès i ha quedat dit. Una altra cosa és la idea que en tenien. La qual, no cal dir-ho, tampoc no era, ni de bon tros, unànime.¹⁵ Des del punt de vista de la contemporaneïtat, l'escola i els mitjans de comunicació, que van estar molt presents en el Congrés, també la literatura com a institució nacional necessita, tant o més, una ortografia, una gramàtica i un diccionari.

Una qüestió com la de la gramàtica i el diccionari podia ser considerada la de la mètrica. Certament, per als usos de la llengua, inclosos els cultes i elevats, és una qüestió més urgent la de la gramàtica i el diccionari. Però la literatura catalana de la Renaixença havia estat predominantment poètica, literatura en vers, com veurem que reconeixia, amb el seu estil pintoresc, mossèn Alcover. I si en el camp del lèxic i de la sintaxi hi havia una requesta unànime de depuració del català de tota llei de barbarismes, especialment dels castellanismes, en els camps de la lectura de la poesia ja produïda i de la producció futura de poesia es podien trobar a faltar criteris específics de valoració del vers català o apreciar que la mètrica dels poetes catalans de l'època moderna s'havia calcat sobre la castellana i que calia confrontar-la amb la tradicional per restaurar-la, per dir-ho com tants de congressistes deien a propòsit de la llengua en conjunt. Això situa el tema de mossèn Viladot. I és situar-lo, val a dir, fer veure la seva relació amb el total, el primer que cal fer-ne. Com que és un tema a hores d'ara tècnic —i més tècnic que no semblava llavors—, era prioritari situar-lo en el context general de considerar coses com el lèxic o la sintaxi des del punt de vista de l'especificitat del català, de la genuïnitat de la llengua. Ara, precisament perquè a hores d'ara ha esdevingut un tema més tècnic, valorar el desenvolupament per Viladot del seu tema és també una qüestió d'història de la disciplina. Pel que fa a mi, no compto amb la documentació necessària —que hauria d'incloure estudis de moltes menes sobre la versificació i la mètrica de la poesia escrita i recitada, del segle XVI al XIX— per a considerar-me competent en aquest tema, per a plantejar una valoració equilibrada de la ponència de Viladot, però sí que deu ser del cas que en recordi algunes característiques. Viladot, que compta els versos a la castellana —com, d'altra banda, encara feia el *Diccionari* de Fabra (1932)¹⁶—, se les ha sobretot amb dos versos, l'heptasil·lab, que ell anomena octosil·lab, i el decasil·lab, per a ell «endecassílab». Em sembla que creu que el primer, tot i ser un vers tradicional castellà, és bàsicament igual en totes les llengües romà-

15. El menyspreu de la literatura del vuit-cents, que és practicat pels noucentistes (Murgades, 1987: 25-27), no és característic del Congrés.

16. Que és del mateix any que Serra i Baldó i Llatas (1932: 17 i s.).

niques i està aclimatat o és també propi del català; quant al decasíl·lab, però, contraposa el vers tipus «el dulce lamentar de dos pastores», que interpreta com a castellà, al tipus «Què li darem an el noi de la mare», que interpreta com a tradicional català —deu ser per això que en dóna aquest exemple— i identifica amb «el nostre endecassíl·lab clàssich», «qu'és el que predomina en nostra poesia autòctona». Només aquest darrer li sembla pròpiament català. En una esmena Montoliu féu notar que «l'endecassíl·lab italià, impopular antigament a Catalunya, gracies a l'ús que n'han fet tots els bons poetes de la nostra renaixença es devingut popular en la nostra poesia». ¹⁷ Però em temo que no estava d'acord amb el ponent ni tan sols en què era un decasíl·lab italià, que Viladot posava en relació amb el tradicional català bo i considerant que «admet que sos accents vinguin a la quarta y a la séptima com en el nostre popular». ¹⁸ Per acabar-ho d'adobar, Viladot introdueix el tema de la pronúncia dialectal per tractar de la rima. Tot plegat, tal com dic, exigeix una anàlisi de textos i una consideració de l'estat dels estudis, abans, llavors i després, que no pot ser improvisada aquí. Més val ara destacar que, a desgrat d'una certa dificultat d'explicació, el seu desenvolupament del tema revela en ell una capacitat d'observació i de lectura no menyspreable, i que en dos aspectes fonamentals el que recomana lliga, com he avançat, amb punts de vista dominants al Congrés: no cedir davant dels castellanismes, de la mena que siguin —i, doncs, també mètrics— i deixar-se guiar per la llengua del poble —per la poesia popular, aquí— i pels clàssics catalans.

Amb motiu del Congrés es va celebrar una exposició bibliogràfica. Perquè la quantitat dels llibres exposats justificava, va dir literalment mossèn Alcover, el Congrés. Amant de les qüestions retòriques i de fer preguntes les respostes de les quals volia sentenciar, «¿Se creya negú que hi hagués tants de llibres catalans, tantes de publicacions ¹⁹ catalanes?», demanava, per tornar a preguntar, «¿És dubtós que una llengua que en menys de cent anys ha produït tot això, no es jens morta ni malaltissa, sinó plena de briu, delit y energia?». La major part dels llibres eren «de poesia y literatura» reconeixia el mossèn, recollint una objecció que devia haver estat feta a l'exposició, segons la qual no hi havia llibres de ciència, estudis, tractats, manuals o assaigs. I, en respondre, manifestava la seva opinió sobre la literatura: «La literatura, la poesia ens despertaren tot el present moviment científich y nacional català. Be'ns calien molts de despertadors, y que tocassen ben fort y per tot arreu, tan adormits com estàvem».

Per parlar només de mallorquins, i participants en el Congrés, la poesia que feien Joan Alcover o mossèn Costa, les concepcions de la poesia que tenien Alcover i Costa mateix, Alomar o Ribera, no tenien res a veure amb els despertadors. Mossèn Alcover no parlava de la literatura llavors sinó de l'aportació de la literatura, i particularment de la poesia, al moviment de la Renaixença. En canvi, Costa, des que havia tornat de Roma, havia provat de recu-

17. PCILC (1908: 498).

18. PCILC (1908: 496).

19. PCILC (1908: 679): discurs de clausura també recollit, amb altres textos pertinents, a Massot (2001).

perar la llengua per mitjà de la poesia popular, tradicional —de la parla viva de la poesia—, per després aplicar a l'epil·li la síntesi de la influència de francesos com Victor Hugo o Léconte de Lisle amb la tècnica de Virgili, i després encara, recuperant la seva veu de més jove, l'altra síntesi d'Horaci amb Cabanyes, Carducci i Pascoli i amb el parnassianisme a través de Carner.²⁰ Tot plegat, res a veure amb els despertadors, sinó un projecte conservador, classicitzant, de futur.

Rubió i Lluch sí que era capaç de tenir una visió més global, fins aleshores mateix, de la literatura.²¹ La llengua catalana, deia aquell erudit tenaç, treballador i intel·ligent, «vertaderament l'han plasmada» els escriptors i el poble, «desde'l mestre Aguiló, tan benemèrit per nosaltres, en qui s'hi veu encara'l treball de la forja sobre'l metall rovellat, fins al gran Verdaguer, qu'ens donà ja pastada y feta tota la llengua de la pàtria», per un costat; per l'altre: «desde Mossen Costa que li ha cenyit lo front ab les roses immortals del art clàssich, fins a la generació moderna que li ha sabut comunicar la elegancia *boulevardiere* dels idiomes de les grans metròpolis mundials». O sigui, que es comptava amb tota la tradició de la Renaixença, l'intent gegantí de tornar a treballar el ferro rovellat, fins a l'obra personal de Verdaguer, que ja podia enfornar pans, la llengua del qual podia ja pastar-se com el forner fa amb la farina, i també amb una renovació contemporània els dos extrems de la qual són l'aristocratism classicitzant de Costa i la integració del parlar urbà, que sembla apuntar cap a la novel·la. D'altra banda, també Rubió insistia que hi havia els clàssics catalans, i que calia recollir-ne l'herència: la dels nostres clàssics és una llengua comprensible i cal empalmar-hi, preconitzava, tal com han fet els grecs moderns. Rubió, encara, sense arribar a demanar l'estudi i consideració de la literatura dels segles XVI, XVII i XVIII, valorava tot aquest període perquè havia assegurat la continuïtat de la llengua, que hagués arribat viva al Romanticisme —que se'n pogués parlar, interpolant com ho deia Ruyra, en termes de parla viva («parla popular» en deia Rubió)—; la contrapartida és que hi havia arribat també plena de barbarismes, a causa de la interferència del castellà. De la literatura d'aquest període, però, pròpiament, no en parlava, com tampoc no en parlarien ni Fabra ni els noucentistes en general.²² Més aviat Rubió veia, doncs, la situació com la conservació i elevació per la poesia de la parla popular («l'ideal de tota llengua sana y natural... es la conjunció natural, l'armonia perfecta entre la parla popular y l'escripta»), en un primer estadi —que correspondria al Romanticisme—, i després des de la perspectiva d'una normalització contemporània des dels extrems del classicisme de Costa fins als de la integració literària de la modernitat urbana.²³

La visió per Rubió de la llengua literària és la d'una tradició i una actualitat compostes. Una visió global, integradora, pensada amb mentalitat d'historiador; no de lingüista atent a les variants diatòpiques. Però que tampoc no arriba a decretar la diguem-ne independència

20. Miralles (2004).

21. Malè (2002 i 2003).

22. Miralles (2000: 168).

23. PCILC (1908: 74-82).

de la llengua literària, el cànon de la tradició literària. Una visió, tanmateix, menys particular i contradictòria que la de Maragall.

A Maragall hem vist que havia estat encomanat el tema de la relació entre llengua literària i fragmentació dialectal.²⁴ Des del punt de vista històric, aquest tema, que Rubió prudentment més aviat defugí, només podia formular-se dient que la manca d'una tradició escolar i acadèmica unitària, del Renaixement ençà, podia comportar el risc d'una fragmentació dialectal que afectés la consideració com a unitat —la consideració global que Rubió construïa sense al·ludir a aquest problema— de la literatura catalana. Però Maragall el va enfocar des de la seva poètica, des de la teoria estètica que maldà per construir paral·lelament a la seva obra d'escriptor. El discurs de Maragall pot justificar-se des d'aquest punt de vista,²⁵ perquè conceptes com *natura*, en el sentit de la realitat, de les coses com són («en la realitat viva no hi ha sinó dialectes»), espontaneïtat («la santa espontaneïtat del poble») o altres d'aquesta mena poden explicar-se dins de la reflexió maragalliana sobre la poesia i, encara, sobre l'art en general i potser sobre la realitat des del punt de vista ètic i polític. Però fins i tot des d'aquest punt de vista, Maragall, si no sempre defugia la incoherència i més d'un cop s'agradava de la contradicció i la paradoxa, solia evitar la inconsistència més que no ho va aconseguir en aquest discurs. Va posar els dialectes de la part de la natura —de fet és l'únic que hi ha, realment— i va sentenciar que una llengua és una abstracció. I això no es va estar d'etzibar-ho amb contundència. Havia d'haver vist que aquest punt de vista en el marc del Congrés seria interpretat políticament o, com a mínim, no en termes de coherència i prou amb la seva poètica o les seves idees estètiques. Va fer, però, com si no se n'adonés o no l'importés: va dir-hi la seva veritat. Una veritat que emperò resultava més abstracta, per dir-ho com ell ho feia, que el concepte de llengua, i que ell mateix relativitzava en situar també del costat de la natura el procés, tantes vegades constatat, històricament, en virtut del qual un dialecte esdevé central per a la literatura d'una llengua. En efecte, Maragall reconeixia que:

[...] com cosa natural succeeix que dels varis dialectes que per unitat fonamental y semblança constitueixen lo que'n dihem una llengua, n'hi ha algun que per especial vocació de la gent que'l parla, o producció casual d'alguna obra excel·lent, pel seu major conreu o preponderancia social que cobra la població que'l parla, o mellor encara per totes aquestes y altres coses de superioritat aconseguintse y ajuntantse, esdevé tipo literari de tots els seus germans, assumeix la formació d'una literatura comuna, y el seu prestigi s'estén més enllà de lo literari, fins al punt d'ésser per autonomassia designat ell sol ab el nom general de la llengua y prendre tota la representació d'aquesta envers les altres.

24. Quintana (1996); cf., més amunt, nota 6. PCILC (1908: 489-493).

25. Ho va fer Maragall mateix, segons l'acta de la tercera sessió (PCILC, 1908: 474); en resposta a l'objecció de Carreras i Candi que combatia «la tèsis de la ponència per oposarse, en el fons, a la unitat del llenguatge»; diu l'acta, que devia ser redactada per un joveníssim L. Nicolau d'Olwer, que «rectifica'l senyor Maragall dient que l'anarquia del llenguatge es la seva poesia y la seva vida, puix aquesta poesia's troba en totes les coses de la vida».

Tot i ser també natural, aquest procés que Maragall tan circumstanciadament descrivia, li sembla que és d'alguna manera obligat —imposat, no lliure— i, doncs, inadmissible, atès «el sentit de la llibertat» que caracteritza el geni català aplicat a la pròpia llengua. I així la natura, amb la llibertat, decanten el seu parer, romànticament i en general, sense cap menció ni anàlisi específica de la situació concreta en el marc del català o dins de la literatura catalana, de la part dels dialectes. Els dialectes són la parla viva, la parla popular de què més d'un parlava, com hem vist, al Congrés. Maragall es mostra ultrat i a la seva, incapaç d'avançar cap a la síntesi, d'acceptar la natura composta de la unitat de la llengua literària que ell mateix reconeix. A la base hi ha també el sentit que personalment atorga a termes clau de la ponència que li havia estat encarregada, com ara *dialecte* i *llengua*. En fi, si a *dialecte* se li dóna el sentit de parla viva, genuïna, original, pura, lliure, i a *llengua* el d'imposició, manera obligada de dir i cosa artificiosa, la conclusió no és a favor del dialecte, sinó proclamació d'aquesta visió idealitzada i predeterminada del dialecte.

En el fons, Maragall no va parlar de dialectes, però va ser com si n'hagués parlat. Si hagués pogut dir el mateix sense dialectes —en general, en termes de poètica—, hauria pogut parlar d'espontaneïtat i parla viva, o de sinceritat, de fins a quin punt la literatura per ser autèntica ha de respondre a una llengua del cor, familiar, viva. Hauria pogut limitar-se a un testimoni com el del poeta Joan Alcover, que aportà al Congrés, en efecte, el seu testimoni personal, com a escriptor, des de «l'entusiasme», per mantenir-hi que «el català és entre nosaltres l'única expressió possible del escriptor-artista». Basat en la seva experiència («Acolliume no com una *opinió* sinó com un *cas*», «ho dic per conte meu», etc.), Joan Alcover manifesta la seva convicció que la poesia, que reflecteix «la realitat interna del poeta», no pot expressar-se en una llengua que no sigui la de «la realitat que'l volta», i la manifesta perquè creu que el Congrés no ha de tancar-se «hermèticament a tot lo que no sia la llum freda del raciocini» ni mantenir-se al marge de la poesia: isolar-se, diu, «de la vida marevollosa que al escalf de la llengua va renéixer».²⁶

En general, els més joves, i especialment els escriptors balears, tenien una visió menys personal, més general i ambiciosa: atenta a la tradició, als clàssics catalans d'arreu i als de l'antiguitat, receptiva de la riquesa dels grans autors de la modernitat; tancada a la interferència de l'espanyol. Als exemples de Costa, quant a la imprescindible independència de la sintaxi, i d'Alomar, pel que fa a la necessària unitat de l'ortografia, s'hi podria afegir el de Ramon Orlandis y Despuig —el jesuïta, germà de Pere, el poeta—, que proposava l'estudi del llatí com a necessari fonament filològic de la unitat («Necessitat del estudi del llatí pera fonamentar la filologia catalana»). Tot feia part del mateix projecte classicitzant i conservador, en general, però és evident que anticipaven la visió unitària de la llengua que articulà el Noucentisme. D'altra banda, a la preconització per part dels congressistes de poder comptar amb edicions

26. PCILC (1908: 507-509).

i reculls de lèxic i estudis filològics dels nostres clàssics, cal afegir la potser més reiterada en el grup balear, insistència en el coneixement dels clàssics antics i del llatí; al costat també de la importància acordada a les traduccions de la literatura universal de tots els temps, que fou el tema d'una comunicació de Manuel de Montoliu, «Moviment assimilista de la literatura catalana en els temps moderns. Conveniència de que's fassin moltes traduccions i esment ab que cal ferles», amb la pretensió de «junyir en un esforç comú l'ànima catalana, encara no del tot desperta, al carro triomfal de l'Europa intel·lectual, pera que el seu esforç junt ab el dels altres pobles el meni victoriós pels camins encara no esbrossats dels nous ideals», «generós propòsit» del que li sembla haver de ser «una obra de titans». ²⁷ Dit amb un tarannà expressiu que certament no van recollir els millors dels noucentistes —més aviat depuradors alquimistes de l'estil—, ²⁸ però que havia de resultar prou en sintonia amb la manera de dir d'alguns mallorquins.

Abundosa de termes grandiloqüents era, per exemple, la retòrica que gastava Llorenç Riber —que havia d'acabar cercant aferrissadament l'espanyolitat de Marcial,²⁹ que ja és feina, gairebé tan tristament com Montoliu, a la cerca de l'ànima d'Espanya,³⁰ i més d'un altre—, però en el Congrés feia servir termes que revelen la fe en la institució de la literatura, en el paper unificador i culturalment bàsic de les lletres. A Riber havia estat encomanada una comunicació, «Missió dels escriptors en quant al manteniment de la pureza y unitat del català», que va desenvolupar com un sermó inspirat en pro de la unitat —necessària per a la salvació—, en el qual, sempre amb la seva particular retòrica, deia contundentment coses com ara: «Se removen els antichs sepulcres amb ànsies d'infantament»; manifestava la fe en el poder de les paraules i de l'entera tradició de renèixer, de forjar «mots de sagrat entusiasme» i, d'altra banda, proclamava que «retornar el bell catalanesh a sa pureza primitiva» i «la restauració», en general, «de tota llengua» era «tasca

27. PCILC (1908: 569-573).

28. Miralles (2000); cf., en especial, p. 166 (Foix sobre l'estil de Fabra).

29. El 1941, «en el décimonono Centenario de su nacimiento, advenido en BÍlbilis (Cerro de Bambola) el día primero de marzo del año 40 ó 41 de nuestra Era», Espasa-Calpe de Madrid va publicar el llibre *Un celtíbero en Roma. Marco Valerio Marcial*, del qual constava com a autor Lorenzo RIBER, «de la Real Academia Española».

30. M. de MONTOLIU, *El alma de España y sus reflejos en la literatura del Siglo de Oro*, Barcelona, Cervantes. No hi consta any de publicació, però sí que l'autor és «de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» i liminàrment hi figura una dedicatòria a Menéndez y Pelayo: «A la memoria gloriosa del inclito maestro Marcelino Menéndez y Pelayo, exaltador elocuente, intérprete inspirado, propagador apostólico de los valores indeclinables y perennes del alma de España, a cuya exaltación, interpretación y propagación está consagrado este modesto libro, concebido en el clima ardiente, saturado de ideales de grandeza patria, del glorioso movimiento nacional». J. MASSOT, a la segona sèrie dels seus *Escriptors i erudits contemporanis*, Barcelona, 2001, ha dedicat un capítol de títol prou explícit a «Manuel de Montoliu, defensor de la unitat espanyola i de l'idioma nacional» (155-171).

de sos escriptors». ³¹ Riber, que reprèn constantment imatges i idees de Costa, preconitza una unitat tota fonamentada en l'arrelament: com aconsellava Costa en el poema «Als joves» de les *Horacianes*, cal que cadascú miri de ser més ell, tant com pugui, per esdevenir universal. En el fons, és el que anys a venir aconsellaria Fabra als escriptors valencians, que apregonessin en els propis clàssics i veurien com es trobarien ben a prop de la llengua comuna.

Hi ha una sintonia entre els parers dels joves —i el rigor que mostren: per exemple, la manera com insisteixen en la sintaxi, que és, diu Riber, «el segell d'independència»— i les idees fabrianes i noucentistes de depuració de la llengua i de col·laboració dels escriptors, en el concepte, cabdal en l'obra lexicogràfica de l'Institut, de «llengua literària». Caldria recordar fins a quin punt, en els primers anys de l'Institut de la Llengua Catalana, i després quan dirigia la «Biblioteca Literària», Josep Carner va sintonitzar amb l'escola mallorquina, i fins a quin punt Carner va influir en la fixació de les idees lingüístiques i del sentit de la col·laboració dels escriptors de Fabra.

Bibliografia

- ANGUERA, P. (1997). *El català al segle XIX. De llengua del poble a llengua nacional*. Barcelona.
- FAULÍ, J. (1973). *Notes sobre l'any 1906*. Barcelona.
- FERRANDO, A. (1988). «Presència valenciana al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana». *Caplletra*, núm. 4.
- JULIÀ, L. (2005). «El model literari de Joaquim Ruyra: les relacions entre gramàtics i escriptors». *A: Homenatge a Joaquim Ruyra en el centenari de Marines i boscatges (1903-2003)*. Barcelona.
- MALE, J. (2002). «Antoni Rubió i Lluch: cap a una història i una literatura nacionals». *Revista de Catalunya*, I, núm. 171; II, núm. 172; III, núm. 173, i IV, núm. 174.
- (2003). «La literatura catalana a la Universitat. Esbós d'una història». *Revista de Catalunya*, I, núm. 186, i II, núm. 187.
- MASSOT, J. [cur.] (2001). *Antoni M. Alcover, per la llengua*. Barcelona.
- MIRALLES, C. (2000). «Fabra i els escriptors». *A: Simposi Pompeu Fabra: Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona.
- (2004). «La vall, l'arbre, la muntanya. La poesia de Costa i Llobera jove». *Avui*, (9 setembre). [Suplement de Cultura].
- (2004). «L'art, el mite, la llengua. Sobre la plenitud poètica de Costa i Llobera». *Avui*, (23 setembre), [Suplement de Cultura].
- MURGADES, J. (1987). «El Noucentisme». *A: Riquer, M. de; Comas, A.; Molas, J. Literatura Catalana*, vol. 9. Barcelona, p. 9 i ss.

31. PCILC (1908: 565-568).

- PCILC (1908), *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, octubre de 1906.
- PERÉS, R. D. (1883). «La crítica literaria a Catalunya». *L'Avenç*, núm. 10 (gener).
- QUINTANA, L. (1996). *La veu misteriosa. La teoria literària de Joan Maragall*. Barcelona.
- SEGARRA, M. (2005). «Un impuls per a la codificació i estandardització de la llengua catalana». *Estudis Romànics*, núm. 28.
- SERRA I BALDÓ, A; LLATAS, R. (1932). *Resum de poètica catalana: mètrica i versificació*. Barcelona.
- VALENTÍ, E. (1973). *El primer modernismo literario catalán y sus fundamentos ideológicos*. Barcelona.